

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.4.2>

RETROSPEKTYWA HISTORYCZNA KSZTAŁTOWANIA KONCEPCJI I ROLI SZKOLNEGO PODRĘCZNIKA DO GEOGRAFII W PROCESIE PEDAGOGICZNYM

Sviatoslav Yurchenko

aspirant Katedry Pedagogiki i Zarządzania Oświatą imienia Bohdana Stuparyka Wydziału Pedagogicznego Podkarpackiego Narodowego Uniwersytetu imienia Wasyla Stefanyka (Iwano-Frankiwsk, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-6922-4462

e-mail: sviat27@ukr.net

Adnotacja. Artykuł w aspekcie retrospektywnym omawia problem powstawania i rozwoju podręcznika szkolnego, w szczególności do geografii. Przeprowadzono krytyczną analizę badań pedagogicznych i dydaktycznych w tej dziedzinie. Opracowano i scharakteryzowano główne etapy rozwoju podręczników do geografii na podstawie systematyzacji i uogólnienia badań krajowych i zagranicznych nauczycieli akademickich. Zidentyfikowano dużą liczbę definicji pojęcia, koncepcji, treści i istotnych cech podręcznika szkolnego. Na podstawie analizy literatury pedagogicznej przedstawiono zrozumienie istoty i roli podręcznika szkolnego w działalności pedagogicznej, możliwości dydaktycznych i praktyki jego stosowania w procesie nauczania. Usystematyzowano podejścia historyczno-pedagogiczne dotyczące cech projektowania i pracy z podręcznikiem szkolnym do geografii. Przedstawiono możliwości metodyczne, zasady i formy stosowania szkolnego podręcznika do geografii w celu głębszego, a co najważniejsze racjonalnego przyswojenia wiedzy geograficznej. Przeanalizowano miejsce podręcznika do geografii jako głównego środka nauczania w środowisku edukacyjnym i nakreślono jego współczesne perspektywy rozwoju.

Słowa kluczowe: podręcznik, geografia, edukacja, wiedza, umiejętności, metody, formy.

HISTORICAL RETROSPECTIVE OF FORMATION OF THE CONCEPT AND ROLE OF SCHOOL TEXTBOOK ON GEOGRAPHY IN THE PEDAGOGICAL PROCESS

Sviatoslav Yurchenko

Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Educational Management named after Bohdan Stuparyk

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-6922-4462

e-mail: sviat27@ukr.net

Abstract. The article considers in retrospect the problem of formation and development of school textbooks, in particular in geography. A critical analysis of pedagogical and didactic research in this area is carried out. On the basis of systematization and generalization of studies of domestic and foreign scientists, the main stages of the development of textbook on geography are developed and characterized. A significant number of definitions of the concept of "textbook", its concept, content and essential features have been determined. Based on the analysis of pedagogical literature, the understanding of the essence and role of the school textbook in pedagogical activity, didactic possibilities and practice of its application in the educational process are given. Historical and pedagogical approaches to the peculiarities of designing and working with a school textbook on geography are systematized. Methodical possibilities, principles and forms of application of the school textbook on geography for deeper, and the main thing rational mastering of geographical knowledge are presented. The place of the textbook on geography as the leading means of teaching in the educational environment is analyzed and its modern prospects of development are outlined.

Key words: textbook, geography, education, knowledge, abilities, methods, forms.

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ ТА РОЛІ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА З ГЕОГРАФІЇ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Святослав Юрченко

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-6922-4462

e-mail: sviat27@ukr.net

Анотація. У статті в ретроспективному аспекті розглядається проблема становлення та розвитку шкільного підручника, зокрема з географії. Здійснено критичний аналіз педагогічних і дидактичних досліджень у цій галузі. Розроблено та охарактеризовано основні етапи розвитку підручникотворення з географії на основі систематизації та узагальнення досліджень вітчизняних та зарубіжних учених-педагогів. Виявлено велику кількість дефініцій

поняття, концепції, змісту та істотних ознак шкільного підручника. На основі аналізу педагогічної літератури подано розуміння сутності та ролі шкільного підручника в педагогічній діяльності, дидактичні можливості і практика його застосування в навчальному процесі. Систематизовано історико-педагогічні підходи до особливостей конструювання та роботи зі шкільним підручником з географії. Представлені методичні можливості, принципи та форми застосування шкільного підручника з географії для більш глибокого, а головне раціонального засвоєння географічних знань. Проаналізовано місце підручника з географії як провідного засобу навчання в освітньому середовищі та окреслено його сучасні перспективи розвитку.

Ключові слова: підручник, географія, освіта, знання, здібності, методи, форми.

Вступ. Сучасні зміни у соціально-культурному та науково-технічному розвитку суспільства стимулюють динамізм у системі освіти, розкриття та реалізацію її засобів. Своєю чергою освіта покликана вести країну в ефективну діяльність відповідно до нових умов і тенденцій світу. У період зміни епох відбуваються зміни й у системі освіти. Так, на зміну епосі «освіта на все життя» приходять епоха «освіта протягом життя». Зміни у системі освіти виражаються в перегляді цілей освіти, удосконалення, змісту освітніх і предметних галузей, оновлення організаційних форм, методів, засобів і середовищ навчання. Це зумовлене трансформацією у системі «освіта – наука – технологія – виробництво». Новітні освітні моделі розглядають категорію «знання» як «продукт» сектору науки і як «сировину» сектору освіти.

Становлення процесу навчання передбачає використання дидактичних засобів, використання яких дає можливість учням працювати з інформацією, самостійно виділяти найважливіші елементи і скласти образ сучасного світу. Реформація вітчизняної освіти і науки сформована значним розвитком та імплементацією нових інформаційних і комунікаційних технологій. Велику актуальність набуває проблема пошуку механізмів інтеграції традиційних і новітніх засобів організації інформаційної освітньої практики. Одним із таких засобів шкільної освіти є підручник як важливий культурний продукт та ключовий елемент освітнього процесу. Одним із критеріїв формування високого рівня якості освіти є засоби навчання. Загальновідомою є ситуація, що, незважаючи на значні темпи розвитку сучасних комп'ютерних технологій, провідним і важливим джерелом знань продовжує залишатися шкільний підручник. Тому модернізація шкільних підручників необхідна для підготовки молодого покоління вміло жити і працювати у світовому просторі. Слушною є думка відомого вченого і педагога І. Журавльова, який зазначав, що «в освітньому майбутньому підручник продовжить залишатися основоположним та центральним фактором комплексу засобів навчання. Гіпотетично припустима можливість появи нового засобу навчання з універсальними характеристиками. Тобто формула розвитку навчальної книги полягає в переході від одного універсального засобу до системи таких засобів і від неї до нового універсального засобу навчання» (Журавлев, 1990: 45). Останніми роками проблема шкільного підручника почала активно з'являтися у фокусі уваги багатьох науковців у галузі педагогіки, методики та психології. Так, зокрема, питання проблеми шкільного підручничотворення та концепції підручника висловлено та обгрунтовано в роботах вітчизняних і зарубіжних учених: сутність підручника та його функціональна структура (В. Бейлінсон, В. Беспалько, Н. Буринська, Д. Зуєв, Ч. Куписевич, І. Лернер, В. Оконь, А. Сиротенко, І. Товпінець, В. Цетлін, Г. Шульце та ін.); значення навчальної книги в освітньому процесі (Ю. Бабанський, І. Лернер, О. Савченко, М. Скаткін, Н. Талізін та ін.); підручник у контексті навчально-методичного апарату (Т. Байбара, Н. Бібік, О. Біда, С. Шаповаленко та ін.); вираження у підручнику змісту освіти включно з особливостями певної навчальної дисципліни (М. Бурда, І. Журавльов, Л. Зоріна, М. Фіцула та ін.).

Питання проблеми шкільних підручників з географії в контексті створення концептуально нових психолого-педагогічних вимог до розробки шкільних підручників з географії для закладів середньої освіти України, їхньої структури та функціонального забезпечення були в полі зору таких науковців, як: В. Бойко, І. Брущенко, Л. Булава, Й. Гілецький, Т. Гільберг, Г. Довгань, Ф. Заставний, Капіруліна, П. Масляк, С. Міхелі, Н. Муніч, Л. Паламарчук, В. Пестушко, С. Рудницький, В. Садкіна, Т. Сак, В. Самойленко, В. Совенко, О. Стадник, Г. Уварова, П. Шищенко та інші. Чимало публікацій вітчизняних науковців присвячено особливостям організації використання підручників під час вивчення різних курсів шкільної географії, місцю і ролі підручника з географії в навчальному процесі, його дидактичним можливостям та методичному потенціалу (Р. Коваленко, С. Кобернік, В. Корнєєв, М. Криловець, Л. Круглик, Г. Ламекіна, О. Надтока, Т. Назаренко, М. Откаленко, А. Сиротенко, О. Скурагович, О. Топузов та інші).

У шкільних умовах робота з підручником є найбільш поширеною та стрижневою починаючи з початкових класів. Якщо в початковій школі учні тільки навчаються читати, користуватися змістом, то в основній школі вони виділяють головні думки тексту, навчаються складати план прочитаного, переходячи від простого до складного. У старших класах школярі складають тези і конспекти прочитаного.

Метою статті є дослідження розвитку концепції шкільного підручника в педагогічній літературі та визначення місця і ролі підручника з географії у навчальному процесі.

Основна частина. Зібраний і проаналізований фактичний матеріал педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що книга в широкому розумінні є інформаційною моделлю загальнолюдського досвіду у вигляді певних даних, описів тощо. Основною відмінною рисою підручника від книги є його навчальна функція, а саме дидактичний аспект. Підручник повинен навчати чогось конкретного, інформаційної моделі певної діяльності. Проте підручнику характерне не тільки висвітлення певного людського досвіду, а його подання в комплексному вигляді, включаючи у себе різні види певного досвіду та елементи організації процесу навчання (засвоєння, повторення, систематизація, контроль).

Аналіз педагогічної літератури в напрямі уявлень, призначення, місця і ролі шкільного підручника виявив низку трактувань поняття шкільного підручника. У роботах провідних учених-педагогів відсутня єдність у розумінні концепції шкільного підручника. Наприклад:

«Підручник – це книга, яка містить у собі науковий, послідовний, доступний для учнів виклад змісту навчального предмета, відповідно до програми і вимог дидактики» (Каиров, 1948).

«Підручник – це форма фіксації змісту, проєкція цілісної діяльності навчання, в якій запрограмована діяльність вчителя і учнів» (Краевский, 1976: 21).

«Підручник – засіб засвоєння змісту освіти» (Лернер, 1978).

«Підручник» – масова навчальна книга, яка викладає предметний зміст освіти і визначає види діяльності, призначені шкільною програмою для обов'язкового засвоєння учнями з урахуванням їхніх вікових чи інших особливостей (Зуев, 1983: 48).

«Підручник – це комплексна інформаційна модель, в якій відображені цілі, зміст, дидактичні процеси та організаційні форми» (Беспалько, 1988: 26).

«Підручник – розгорнута в часі і просторі змістова програма діяльності навчання, побудована як послідовне наближення до реалізації цілей навчального предмета за допомогою дидактичних засобів управління пізнавальною діяльністю учнів і організацією процесу засвоєння» (Журавлев, 1991).

«Підручник – проєктована мета навчання» (Товпинец, 1992).

Напряма досліджень у педагогіці «Теорія підручника» дозволяє сформулювати узагальнене поняття предмета шкільного підручника з географії. Зокрема, розуміється, що підручник виступає засобом для засвоєння основ наук, призначений для учнів. Водночас це резюме викладу наукових знань учителем (Шаповаленко, 1976: 44).

Строкатість формулювання розуміння сутності шкільного підручника призводить до формування різних функцій підручника та різних можливостей його застосування у навчальному процесі. Проте вищезазначена невідповідність у єдиному уявленні концепції шкільного підручника все ж визначає ставлення єдиної лінії в психолого-педагогічній літературі щодо призначення, змісту і структури шкільного підручника. Саме тому доцільно навести думку І. Лернера, який стверджує, що підручник являє собою самостійний предмет педагогічного дослідження. При цьому предметна диференціація, маючи свою специфіку, безперечно відображає таку проблему загалом (Лернер, 1978). Також провідною рисою в педагогічній літературі є закономірність, що якість процесу навчання залежить від педагогічної системи, в якій воно відбувається, тобто від низки умов і факторів. Відповідно, тільки системна оцінка і реформування педагогічної системи може вирішити педагогічну проблему, а не локальні підходи в тій чи іншій педагогічній ситуації. Тому тільки комплексна і всеохоплююча модернізація шкільних підручників як моделі людського педагогічного досвіду є сприятливим варіантом формування ефективної навчальної діяльності (Беспалько, 1988). Теорія шкільного підручника базується на теорії змісту освіти, адже підручник є результатом реалізації цього змісту. Виконуючи функцію відображення в текстовому варіанті змісту освіти, теорія підручника бере активну участь у реалізації процесу навчання. Своєю чергою закони, правила, характеристики текстової форми виокремлюють галузь підручникотворення. Адже теоретичний складник підручника впливає на дидактику і методику навчання: створює цілісні і комплексні положення та створює інструментарій для втілення результатів педагогічної діяльності в практику навчання. Максимальне використання можливостей книжної форми у разі поєднання з теорією підручника покликани реалізувати якісну змістову основу освіти для ефективного процесу навчання.

Підручник географії – важливе джерело знань не тільки з цієї дисципліни, а і суміжних. Його зміст охоплює багато знань: біологічні, хімічні, фізичні, історичні, математичні, соціальні, економічні. Тому апіорі підручник географії має переваги перед іншими (Назаренко, 2004: 164).

У Концепції географічної освіти в основній школі зазначається, що на шляху до формування предметної географічної компетентності необхідно розв'язати одне з найбільш значущих завдань шкільної географії, яке полягає у формуванні в учнів різнотипних географічних умінь, а саме: інтелектуальних (пізнавальних), навчальних, прикладних, а також умінь географічного моделювання. На основі цього розвивається географічне бачення світу – це історично зумовлений цілісний образ довкілля, що ґрунтується на знаннях про природу Землі, її населення, світову економіку та їх взаємодію. Тобто у процесі вивчення географії має відбуватися поступовий перехід від побутового бачення світу до географічного, а вчитель повинен докладати свої зусилля задля організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, спрямованої на забезпечення такого переходу (Топузов, 2015: 37).

Еволюція розвитку навчальної книги пройшла тернистий шлях. Зародження підручника у сучасному розумінні починається з періодом винайдення книгописання, яке здійснило революцію в розвитку освіти і науки. Основною метою планомірного створення та поширення підручників у закладах освіти було забезпечення школярів джерелами та засобами навчання, формування мотивації, досвіду пізнавальної і практичної діяльності, розвитку ціннісних орієнтирів у молодого покоління.

Перші підручники, які були створені людством, у тому числі і з географії, являли собою книгу, яка вміщувала основні наукові дані з певної дисципліни, свого роду правила або закономірності залежно від конкретної дисципліни та приклади для додаткового усвідомлення учнями навчального матеріалу.

Умовно розвиток шкільного підручника з географії можна розділити на 4 основні етапи. На першому етапі осягнення географічної інформації дітьми здійснювалось через колективний носій (старші особи сім'ї,

роду) в процесі спільної діяльності. Другий етап характеризується появою у соціальній системі спеціально організованого професійного обов'язку – учитель, який зобов'язаний ефективно організовувати навчальну діяльність. У такий період з'являються письмові джерела інформації, проте провідною формою організації освітньої діяльності залишаються настанови, дискусії, вправи і т.п. На третьому етапі визначаються цілі та зміст освіти, відбувається створення та впровадження педагогічних технологій, форм, методів і засобів навчання для успішного засвоєння учнями знань. У другій половині ХХ століття основним джерелом і найважливішим засобом навчання стало масове поширення підручників, хрестоматій, довідників та інших видів навчальної літератури. Четвертий етап розвитку підручникотворення з географії триває станом натепер. Суттєво змінюються цілі, зміст, технології навчання, трансформується і шкільний підручник з географії. Каталізатором сучасних змін в освітньому середовищі виступає бурхливий розвиток інформаційних технологій на основі комп'ютерної техніки. Освіта у сучасному інформаційному суспільстві перестає бути засобом засвоєння готових знань, а тому диктує нові тенденції до створення підручників з географії нового покоління та їх вмілого використання в навчальній діяльності.

За вихідний рубіж вітчизняного підручникотворення як загалом, так і географії зокрема прийнято вважати здобуття Україною незалежності, що послугувало початком процесу сучасного підручникотворення для закладів загальної середньої освіти.

Період 1991–2000 рр. визначений як перехідний у сфері конструювання змісту вітчизняних підручників з географії для загальноосвітніх навчальних закладів. Він отримав назву за аналогією з «Програмою розвитку народної освіти УРСР на перехідний період 1991–1995 рр.», яка визначила низку заходів, необхідних для оновлення змісту вітчизняної освіти.

Для першого десятиліття ХХІ століття для вітчизняного підручникотворення з географії були характерними такі критерії, як:

- забезпечення усвідомленості процесу оволодіння навчальним матеріалом;
- орієнтація на широке використання дидактичного потенціалу засобів наочності;
- домінування соціокультурної спрямованості змісту освіти, побудова процесу навчання у контексті діалогу культур;
- широке використання проектної методики та засобів контролю рівня сформованості вмій і навичок учнів;
- інтеграція підручника з робочими зошитами й програмними педагогічними засобами.

Розвиток та становлення національної шкільної географічної освіти великою мірою залежить від діяльності лабораторії географічної та економічної освіти Інституту педагогіки НАПН України. Зазначена установа брала участь у створенні Концепції географічної освіти України (2001), географічного компонента Державного стандарту базової та повної середньої освіти (затвердженого Кабінетом Міністрів України у 2004 р.) і Програми з географії та економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (затвердженої МОН України у 2004 р.).

Як новий етап вітчизняного підручникотворення з географії ознаменувався 2006 рік. У цей рік було проведено перший конкурсний відбір підручників з географії для 6-го класу. Надалі зазначений відбір стає звичним явищем, що проходять підручники для учнів усіх класів закладів середньої освіти, в яких передбачено вивчення шкільного курсу географії.

У 2018 році в українській освітній галузі відбувся якісно новий етап, який пов'язаний із прийнятим Законом України № 2145-VIII «Про освіту» та з масштабною реформою середньої освіти – Нова українська школа, що передбачає перегляд концептуальних підходів у визначенні процесу створення шкільних підручників, у тому числі з географії.

У контексті педагогічного процесу шкільний підручник з географії виступає найбільш доступною та ефективною формою виконання навчальної діяльності, адже об'єднує у собі словесні, наочні, практичні та інші методи взаємодії педагога з учнями. Також підручник дає можливість учням самостійно виконувати свою діяльність без безпосереднього керівництва зі сторони педагога, що в навчальному процесі ознаменується як метод самостійної роботи. У разі правильного та систематичного використання підручника на уроках географії досягається найбільша продуктивність засвоєння навчального матеріалу. Так, під час роз'яснення нової теми учням пропонується уважно читати визначення, за настановою вчителя виділяти основні думки параграфа, працювати з рисунками, схемами, таблицями, картами, що опубліковані в підручнику. Деякі уроки з доступних тем (щодо прояву природних явищ та застосування набутих умінь і навичок явищ, історичних довідок і т. п.) доцільно проводити у вигляді самостійної роботи учнів з підручником. Після опрацювання тексту і відповіді на контрольні питання організовується заключна бесіда, на якій учитель ставить додаткові контрольні запитання та систематизує вивчене учнями на відповідному уроці.

Невід'ємною складовою частиною шкільного підручника є перш за все його зміст. Для продуктивної організації навчання та допомоги учням раціонально та ефективно опанувати теоретичні знання й уміння з географії зміст шкільного підручника повинен відповідати цілій низці вимог, визначених у принципах навчання (науковість, зв'язок з життям, систематичність і послідовність, комплексна освіта, виховний і розвивальний вплив, впровадження інноваційних педагогічних технологій тощо). Проте наявні і деякі спеціальні прийоми у змісті підручників, що спрямовані на підвищення мотиваційного впливу до навчання. До них насамперед можна віднести створення ситуації новизни, актуальності, наближення змісту до відкриттів

науки і техніки, досягнень сучасної культури, мистецтва, літератури, до явищ у суспільному житті в межах рідної країни та у міжнародному вимірі.

Основною метою змістового навантаження підручників з географії, запитань та завдань має бути підготовка школярів до дорослого життя шляхом формування в них гармонійних стосунків з навколишнім, природним середовищем і суспільством, яке сформується в освітньому процесі у разі застосування ключової та предметної (географічної) компетентностей.

Шкільний підручник з географії має базуватись на європейській інтеграції вітчизняної освіти. Підручник не повинен нести надлишкового інформаційного змісту, повинна збільшуватись частка позатекстового контенту для формування пошуково-дослідницької компетенції. На сучасному уроці географії навчальний матеріал має нести інформацію з вивчення географічних явищ, об'єктів, процесів в умовах практичної діяльності, дослідження. Якщо за основу навчання брати шкільний підручник з географії, тоді для досягнення вищезазначеної мети потрібно розглядати позатекстову структуру підручника. У більшості підручників з географії вона розглядатиметься у формі ілюстрованого матеріалу: якісні фото, географічні тематичні карти, схеми, діаграми, графіки тощо.

Обговорення. Таким чином, проведений аналіз стану проблеми шкільного підручника з географії та його ролі в педагогічному процесі засвідчив наявну проблему використання підручників в умовах сучасної інформаційно-технологічної революції. На сьогодні теорія підручника перебуває у стадії розвитку, деякі запропоновані концепції не знаходять своєї реалізації на практиці, що негативно відображається на якості навчальної інформації. Шляхом вирішення проблеми, пов'язаної із використанням, а насамперед конструюванням шкільних підручників, є вироблення перспективних ідей, їх реалізація в єдиному змісті освіти за предметними спеціалізаціями, побудови нових середовищ навчання, підручника нового покоління тощо.

Станом натеper шкільний підручник переніс суттєву трансформацію у сутності його значення. У період зміни епох підручник продовжує залишатися джерелом знань, але не найважливішим. Цифровізація суспільного життя та глобальне поширення всесвітньої мережі Інтернет змінили цільове призначення підручника, який із носія інформації перетворюється на інструмент організації навчальної діяльності вчителя і учнів з акцентом на самостійну роботу. Тому шкільному підручнику з географії XXI століття, як і з будь-якої іншої дисципліни, має бути притаманне – не відображати інформацію, а чітко її подавати та допомагати засвоїти. Підручник повинен відповідати декільком таким основним критеріям, як:

- узагальнена та систематизована науково-світоглядна інформація з високою достовірністю;
- чіткий і адекватний жанр викладу;
- реалізація самостійної пізнавальної діяльності;
- досконалий довідково-орієнтаційний матеріал;
- висока художня якість.

Головною вимогою часу є індивідуалізація освіти, організація особистісно орієнтованого навчання з використанням шкільних підручників.

Висновки. Отже, у функціонуванні освітніх систем підручник, зокрема з географії, посідає виняткове місце серед інших засобів навчання. Саме він через зміст, структуру, оформлення визнає глибину розкриття навчального предмета, обсяг знань, норм і цінностей, який в обов'язковому порядку має одержати кожний учень на тому чи іншому етапі навчання. Тому процес підручникотворення не тільки задає єдиний стандарт освіти у практичній роботі середньої школи, а й визначає поле індивідуальних варіантів удосконалення майстерності педагога і неформальної освіти.

Список використаних джерел:

1. Беспалько В.П. Теория учебника: дидактический аспект. Москва : Педагогика, 1988. 160 с.
2. Журавлев И.К. Учебник вчера, сегодня, завтра. *Советская педагогика*. 1990. Вып. 7. С. 44–49.
3. Зуев Д.Д. Школьный учебник. Москва : Педагогика, 1983. 240 с.
4. Каиров И.А. Учебное пособие для педагогических высших учебных заведений и университетов. Москва : Учпедгиз, 1948. 472 с.
5. Краевский В.В. Определение функций учебника как методологическая проблема дидактики. *Проблемы школьного учебника*. 1976. Вып. 4. С. 13–36.
6. Лернер И.Я. Состав содержания образования и пути его воплощения в учебнике. *Проблемы школьного учебника*. 1978. Вып. 6. С. 46–64.
7. Назаренко Т.Г. Методичні засади змісту шкільного підручника «Загальна географія». *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. Київ : Педагогічна думка. 2004. Вип. 5. С. 164–168.
8. Товпинец И.П. Дидактические функции учебника. Москва : РАО, 1992. Ч. 1: Каким быть учебнику: дидактические принципы построения. С. 46–79.
9. Топузов О.М. Компетентнісні засади сучасного підручникотворення. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 3. С. 36–46.
10. Шаповаленко С.Г. Учебник в системе средств обучения. *Проблемы школьного учебника*. 1976. Вып. 4. С. 37–50.

References:

1. Bespal'ko, V.P. (1988). Teoriya uchebnika: didakticheskiy aspekt [Textbook Theory: The Didactic Aspect]. Moscow: Pedagogika [in Russian].

2. Zhuravlev, I.K. (1990). Uchebnik vchera, sehodnya, zavtra [Textbook yesterday, today, tomorrow]. *Sovetskaya pedahohika*. Moskva. Issue 7, pp. 44–49 [in Russian].
3. Zuev, D.D. (1983). Shkol'nyy uchebnik [School textbook]. Moscow: Pedahohika [in Russian].
4. Kairov, I.A. (1948). Uchebnoe posobie dlya pedahohicheskikh vysshikh uchebnykh zavedeniy i universitetov [Study guide for pedagogical institutions of higher education and universities]. Moscow: Uchpedhiz [in Russian].
5. Kraevskiy, V.V. (1976). Opredelenie funktsiy uchebnika kak metodolohicheskaya problema didaktiki [Definition of textbook functions as a methodological problem of didactics]. *Problemy shkol'noho uchebnika*. Moskva. Issue 4, pp. 13–36 [in Russian].
6. Lerner, I.Ya. (1978). Sostav sodержaniya obrazovaniya i puti eho voploshcheniya v uchebnike [The composition of the content of education and the ways of its implementation in the textbook]. *Problemy shkol'noho uchebnika*. Moskva. Issue 6, pp. 46–64 [in Russian].
7. Nazarenko, T.H. (2004). Metodychni zasady zmistu shkilnoho pidruchnyka “Zahalna heohrafiya” [Methodical principles of the content of the school textbook “General Geography”. *Problemy suchasnoho pidruchnyka: zb. nauk. prats*. Kyiv: Pedahohichna dumka. Issue 5, pp. 164–168 [in Ukrainian].
8. Tovpinets, I.P. (1992). Didakticheskie funktsii uchebnika [Didactic functions of the textbook] Part. 1: Kakim byt' uchebniku: didakticheskie printsipy postroeniya. Moscow: RAO [in Russian].
9. Topuzov, O.M. (2015). Kompetentnisni zasady suchasnoho pidruchnykotvorennia [Competence principles of modern textbook creation]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Kyiv. Issue 3, pp. 36–46 [in Ukrainian].
10. Shapovalenko, S.G. (1976). Uchebnik v sisteme sredstv obucheniya [Textbook in the system of teaching tools]. *Problemy shkol'noho uchebnika*. Moskva. Issue 4, pp. 37–50 [in Russian].